

УДК 81'367.625:821.161.2-1Франко
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2025.43.2.6>

ПОВНІ І КОРОТКІ ФОРМИ ПРИКМЕТНИКІВ У ПРИЖИТТЄВИХ ПОЕТИЧНИХ ТВОРАХ КАМЕНЯРА

FULL AND SHORT FORMS OF ADJECTIVES IN THE LIFETIME POETIC WORKS OF THE KAMENYAR

Шмілик І.Д.,
orcid.org/0000-0002-3289-7997
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри української мови
Національного університету «Львівська політехніка»

У статті описано повні (стягнені / нестягнені) і короткі форми прикметників у поезіях Івана Франка. Зазначено джерельну базу – це всі прижиттєві збірки Каменяра: «Баляды и рассказы» (1876), «З вершин і низин» (1887, 1893), «Зівяле листе» (1896, 1911), «Мій ізмарагд» (1898), «Давне і нове» (1911), «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906), «Із літ моєї молодости» (1914). Зафіксовано, що мова поетичних творів досліджуваних збірок І. Франка репрезентує значну кількість стягнених прикметникових форм жіночого роду сучасної твердої групи у формі Н.в. та Кл.в. однини з флексією -а, З.в. однини із флексією -у, середнього роду сучасної твердої групи у формі Н.в та З.в. однини із флексією -е, Н.в. та З.в. множини з флексією -і. Однак виявлено також нестягнені прикметникові форми на -ая (-яя), -ую (-юю)/-еє, -ії (-іі), - ії. Особливістю творів І. Франка є і те, що поет допускав паралельне вживання ад'єктивів із флексіями -а/-ая, -е/-еє у межах однієї поезії чи навіть одного речення (*Чорнії очі, пишна врода, Гордая мова, непогода. Як би ти знав, як много важить слово, Одно сердечне, теплеє слівце!*). Подекуди на вибір стягнутої/нестягнутої форми прикметника впливав ритм, мелодійність у поезії, а також римування (*Як перлина дорога У оправі золотій, Так душа жіноча щира Сяє в зверхній красоті. Най про тверезість ту пустую Від вас і слова більш не чуо*). У досліджуваних поетичних творах І. Франка виявлено короткі ад'єктивні форми в ролі складеного дієслівного присудка (*Я ваш брат, я для вас рад жити, серця свого кровю рад ваше горе змити*) та в ролі складеного іменного присудка (*Той увесь вік щасливий і здоров і гарний, гарний буде*). У висновку зазначено, що дослідження повних і коротких форм прикметників не лише в поетичних, а й у прозових творах Івана Франка та інших письменників того часу допоможе простежити закономірності вживання прикметникових форм у художньому стилі кінця ХІХ – початку ХХ століття і їхній вплив на творення літературної мови того часу.

Ключові слова: Іван Франко, поетичні твори, прикметник, повні і короткі форми прикметника, стягнені/нестягнені форми, флексія, римування.

This article examines the full (contracted/uncontracted) and short forms of adjectives in the poetic works of Ivan Franko composed during his lifetime. The research corpus comprises all of Franko's lifetime collections: *Balady i roskazy* (1876), *Z vershyn i nyzyn* (1887, 1893), *Ziviale lystia* (1896, 1911), *Mii izmaragd* (1898), *Davnie i nove* (1911), *Iz dnev zhurby* (1900), *Semper tiro* (1906), and *Iz lit moiei molodosti* (1914). Using corpus-based textual analysis, the study identifies a substantial presence of contracted full adjective forms of the modern hard group in the singular feminine nominative and vocative with the ending -a, singular accusative with -u, neuter singular nominative and accusative with -e, and plural nominative and accusative with -i. The research also documents the existence of uncontracted full forms such as -aya/-yaya, -uyu/-yuyu/-ee, -ii/-ii, and -ii. A stylistic feature of Franko's poetic practice is the parallel use of adjective pairs sometimes within the same poem or even sentence—indicative of flexibility like (“Якби ти знав, як много важить слово, / Одно сердечне, теплеє слівце!”). Rhythm, melodic quality, and rhyme often influenced the choice between contracted and uncontracted forms, as illustrated by lines such as (“Як перлина дорога / У оправі золотій, / Так душа жіноча щира / Сяє в зверхній красоті. / Най про тверезість ту пустую / Від вас і слова більш не чуо.”) The study further identifies short adjective forms in two syntactic roles: forming part of a compound verbal predicate (“Я ваш брат, я для вас рад жити...”) and as a compound nominal predicate (“Той увесь вік щасливий і здоров і гарний, гарний буде”). In conclusion, the analysis underscores that extending the research of full and short adjective forms beyond Franko's poetry—into his prose and the works of his contemporaries—can help trace usage patterns within the late 19th to early 20th-century literary style, shedding light on their influence on the development of literary Ukrainian during that period.

Key words: Ivan Franko, poetic works, adjective, full and short forms, contracted/uncontracted forms, inflection, rhyme, poetic morphology.

Постановка наукової проблеми. Серед великої групи іменних частин мови центральне місце займають іменники, з якими і за походженням, і за вживанням найтісніше пов'язані прикметники, що мають «категоріальне значення неprosesуальної ознаки предмета (якість, властивість, відношення між предметами), вираженої кате-

горіями роду, числа, відмінка, категорією членності/нечленності» [1, с. 89]. У сучасній українській мові для прикметника визначено три, певною мірою спільні з іменником, морфологічні категорії – відмінок, рід, число. Однак, на противагу іменникові, вони мають залежний характер. Категорії відмінка прикметника надано визна-

чальний статус, що зумовлено її визначальним характером для іменника [2, с. 100–101; 3, с. 15]. Прикметникова морфологічна категорія числа теж зумовлена категорією числа базового іменника, проте відрізняється насамперед «абсолютно словозмінним» характером, оскільки «внаслідок транспозиції з іменникової сфери категорія числа зазнала морфологічної трансформації: у ній знівелювано класифікаційну периферію вихідної іменникової категорії» [4, с. 270]. Українська мова кінця XIX – початку XX ст. репрезентує певні особливості словозміни та формотворення ад'єктивів відповідно до західно- та східноукраїнського варіантів літературної мови.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прикметник в українському мовознавстві завжди був актуальною темою. Особливості вживання прикметників досліджувало чимало мовознавців: О. Безпояско [2], І. Вихованець [5; 4], К. Городенська [5; 3], В. Горпинич [1], А. Грищенко [6], М. Доленко [7], Н. Костусяк [8], І. Матвіяс [9], О. Микитюк [10] та інші мовознавці. За матеріалами українських граматик кінця XIX – початку XX ст. прикметник досліджувала І. Козелко [11]. У художньому стилі, зокрема в поезіях XX століття, прикметник досліджували О. Рудь [12], О. Поліщук [13]. Прикметник у прижиттєвих поетичних виданнях Івана Франка досліджено вперше.

Мета цього наукового дослідження – виявити й описати повні і короткі форми прикметників, а також стягнені та нестягнені прикметникові форми в поезіях Івана Франка. **Джерельною базою** послужили поезії, видані за життя письменника, зокрема такі збірки Каменяра: «Баляди и рассказы» (1876), «3 вершин і низин» (1887, 1893), «Зівяле листе» (1896, 1911), «Мій ізмаргд» (1898), «Давнє і нове» (1911), «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906), «Із літ моєї молодости» (1914). Тема наукового дослідження **актуальна**, оскільки є потреба поглиблено опрацювати творчу спадщину Івана Франка з погляду морфологічних особливостей та інтерпретувати їх у контексті становлення його поглядів на шляхи розвитку української літературної мови. Аналіз такого матеріалу можна використати для інших наукових напрацювань, які стосуватимуться і мови прозових творів Івана Франка, і мови творів інших письменників кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. 1. Повні форми прикметників. Стягнені та нестягнені форми. У сучасній прикметнико-

вій словозміні до власне українських рис належать: 1) стягнені закінчення, що виявляються як основні, літературно-нормативні при факультативному, стилістично підкресленому вживанні первинних із хронологічного погляду нестягнених закінчень; 2) окремі випадки відмінкової варіантності у формах однини; 3) варіантні відмінкові форми; 4) усталення критеріїв розмежування прикметникових форм за твердістю/м'якістю кінцевих приголосних основи [6, с. 63].

До специфічних особливостей української прикметникової словозміни належить наявність стягнених і нестягнених форм. Прикметники жіночого та середнього роду в називному та знахідному відмінках однини зазвичай в українській літературній мові мають членні стягнені форми на *-а (-я)* (ж.р.) та *-е (-є)* (с.р.) [14, с. 135], які утворилися внаслідок втрати інтервокального *j* у давніх членних формах: *добрая (добраја) → добраа → добра; доброє (доброје) → доброје → добрее → добре* тощо [15, с. 193]. Як зауважив С. Самійленко, «однією з найхарактерніших граматичних рис південно-східного наріччя української мови є поширеність стягнених форм прикметників, тим часом як у південно-західних – особливо в карпатських поширені відповідні форми нестягнені, членні» [16, с. 295]. На сьогодні нестягнені форми називного відмінка однини прикметників середнього роду зафіксовані в закарпатських та деяких надсянських говірках [17, с. 250; 18, с. 73–75], тоді як для лемківських [17, с. 189] і бойківських характерні стягнені форми. Натомість у жіночому роді в українських говірках, навпаки, запанували стягнені форми прикметників, нестягнені спорадично трапляються в деяких карпатських говірках [17, с. 250].

Пам'ятки української мови віддавна відбивають саме нестягнені форми прикметників. Зокрема, послідовно репрезентовано повні прикметникові форми жіночого роду на *-ая, -яя* та середнього роду на *-оє (-еє)* в українських пам'ятках XVII–XVIII ст.: *весняное, пере(д)нее, вороная; тамошня* тощо [19, с. 176]. Стягнені форми вказаних прикметників є ще рідковживаними в актовій мові XVIII ст., натомість їх фіксують художні твори; у розмовній мові вони почали переважати з середини XVII ст. [20, с. 858]. Для української мови XIX – початку XX ст. також було характерне вживання стягнених та нестягнених форм прикметників, про що зазначали і мовознавці. Зокрема Є. Тимченко вказав на їх нормативність: «В жіночому і середньому роді опріч форм на *а* та *е* часом вживають ся форми на *ая, еє: добрая, добрее, синяя, синее*. В жіночому роді акузатив

кінчить ся на у або (в цілях стилістичних) на ую: *добрую, синюю*» [21, с. 119; 22, с. 81], а В. Сімович зазначив, що «ці форми вживають ся тепер уже тільки в поезії», зауваживши, що «такі ж форми стрічають ся (у розмовах)» в Ю. Федьковича та В. Стефаника [23, с. 199]. На думку Ю.Шевельова, усі нестягнені форми – «типовий морфологічний архаїзм, і цим визначається сфера їх уживання: вони типові для злегка архаїзованої мови, зокрема фольклорної; в усній мові вони іноді надають вислову жартівливо-фамільярного забарвлення» [24, с. 265].

Досліджувані поетичні твори І. Франка засвідчують значну кількість нестягнених ад'єктивних форм, зокрема:

1) *прикметники жіночого роду сучасної твердої групи у формі Н.в.та Кл.в. однини з флексією -а (-я) /-ая (-яя)*. Мова поетичних творів досліджуваних збірок І. Франка репрезентує значну кількість стягнених прикметникових форм на -а: *зелена діброва* (ЗВН 1887, с. 8), *маленька хмарка* (ЗВН 1887, с. 11), *бліда пані* (ЗВН 1887, с. 236), *непривітна зоре* (ЗЛ 1896, с. 27), *чудотворна фея* (СТ 1906, с. 18), *грізна рука* (СТ 1906, с. 26), *жебрацька душа* (СТ 1906, с. 90), *ясна путь* (СТ 1906, с. 120), *сердечна нене* (ДН 1911, с. 14), *молода жінка* (ДН 1911, с. 53) та ін. Однак серед проаналізованих поезій виявляємо нестягнені прикметникові форми на -ая (-яя), які найширше представлені у збірці «З вершин і низин» (1887): *благодатная хвиля* (с. 4), *сріблястая риба* (с. 6), *всеплодущая мати* (с. 7), *великая пора* (с. 70), *панська ласка* (с. 78), *сніжная площа* (с. 180), *єдина людина* (с. 234), *близькая дорога* (с. 242), *глубокая морщина* (с. 243) тощо. Поодинокі випадки вживання вказаних словоформ засвідчено у збірці «Semper tiro» (1906): *заграничная квітка* (с. 10), *людская кров* (с. 26), *важкая сутінь* (с. 37), *молодая дама* (с. 45), *руська вольниця* (с. 92). У решті поетичних творів аналізованих збірок спостерігаємо спорадичне використання нестягнених форм: *бурхливая хвиля* (ЗЛ 1896, с. 9), *правдивая любов* (ЗЛ 1896, с. 17), *проклятая рука* (ЗЛ 1896, с. 29); *гнівная доля* (МІ 1898, с. 38), *віщя жона* (МІ 1898, с. 88); *веселая розмова* (ІДЖ 1900, с. 17), *теплая хата* (ІДЖ 1900, с. 19), *нагляя слава* (ДН 1911, с. 45), оскільки І. Франко вже надавав перевагу ад'єктивам на -а. Відповідно фіксуємо заміну нестягнених прикметникових форм на стягнені (*роскішная – роскішна; молодая – молода*): *Благодатна пора наступає, Природу роскішная дрозж пронимає* (ЗВН 1887, с. 4); *Поклін тобі, моя зіявала квітко, Моя роскішна, невідступна мріє* (ДН 1911, с. 18); *В груди радісно бєсь здо-*

ровая, молодая кров (ЗВН 1887, с. 5); *У садочку в холодочку Гарна мати молода Возить донечку в візочку* (ДН 1911, с. 19) тощо.

Припускаємо, що подекуди на вибір стягненої/нестягненої форми прикметника впливає ритм, мелодійність у поезії: *Як перлина дорогая У оправі золотій, Так душа жіноча щира Сяє в зверхній красоті* (МІ 1898, с. 30; ДН 1911, с. 33); однак фіксуємо і відсутність такого впливу: *Мов у дівчини, що з сну будить ся, В груди радісно бєсь здорова, Молодая кров* (ЗВН 1887, с. 5); *З трепетом любви мати щирая, Обійме його Кровю нагодує його...* (ЗВН 1887, с. 6).

Особливістю творів І. Франка є і те, що поет допускав паралельне вживання ад'єктивів із флексіями -а/-ая у межах однієї поезії чи навіть одного речення: *Поміж громадою а паном Глуха, постійная війна* (ЗВН 1887, с. 102); *І пані тяжко заридала, бліда, безсильная упала* (ЗВН 1887, с. 236); *Се блідая, горем пняна, безнадійная любов* (ЗЛ 1896, с. 16); *Чорнії очі, пишна врода, Гордая мова, непогода* (ЗЛ 1896, с. 49); *Лиш та залізна гадина погана Що день свистіла / Уже змив залізна ревнула* (СТ 1906, с. 26); *І доси снить ся Ім та руськая вольниця* (СТ 1906, с. 92) / *Вийшла в поле руська сила* (СТ 1906, с. 91) тощо.

2) *прикметники жіночого роду сучасної твердої групи у формі З.в. однини із флексією -у/-ую (-юю)*. У знахідному відмінку жіночого роду сучасна українська мова зазвичай має стягнені форми, і лише зрідка – нестягнені, обидві з яких є рефlekсами давніх форм. У досліджуваних поетичних творах І. Франка фіксуємо стягнені прикметникові форми на -у: *живу рілю* (ЗВН 1887, с. 6), *темну путь* (ЗВН 1887, с. 9), *божу церков* (ЗВН 1887, с. 154); *важку паничину* (СТ 1906, с. 61), *бездонну глибину* (СТ 1906, с. 84), *далеку воду* (СТ 1906, с. 87), *чорну годину* (ДН 1911, с. 52), *в горячу ніч* (ДН 1911, с. 87) тощо.

Однак в аналізованих поезіях збірки «З вершин і низин» (1887) прикметники жіночого роду в знахідному відмінку послідовно виступають із закінченням -ую (-юю): *громовую власть* (с. 7), *любую пісню* (с. 11), *красную весну* (с. 12), *славную учту* (с. 29), *темную бездну* (с. 35), *самовільную війну* (с. 50), *святую церкву* (с. 163), *вечірню годину* (с. 184), *тяжкую пору* (с. 236).

У наступних виданнях поетичних творів І. Франка виявляємо закономірне зменшення нестягнених форм. Зокрема, фіксуємо у збірці «Із днів журби» (1900): *блискітливую емаль* (с. 43), *биструю воду* (с. 59), *пухкую землю* (с. 61), *на залізную бляху* (с. 67); у збірці «Давне і нове» (1911): *коханую рідню* (с. 4), *претоніс-*

інську сїтку (с. 20), в звїшену руку (с. 90), на гадючую отруту (с. 90), криваву голову (с. 104) тощо. В інших аналізованих збірках така форма є рідковживаною: *чистую любов* (ЗЛ 1896, с. 31), *темну ніч* (ЗЛ 1896, с. 97); *золоту клітку* (МІ 1898, с. 77), *царську тайну* (МІ 1898, с. 101), *пусту річ* (МІ 1898, с. 121); *дивну долину* (СТ 1906, с. 103), *щасливу годину* (СТ 1906, с. 109). У досліджуваних поезіях І. Франка спостерігаємо вживання ад'єктивної форми на -ую, пов'язаної з римуванням (*пустую – чую, затрутую – нутую*): *Най про тверезість ту пустую Від вас і слова більш не чую* (ЗВН 1887, с. 117); *Годі вглублятись у рану затрутую, Годі благать о любов; С кожною строфою, с кожною нутую Капає с серденька кров* (ЗЛ 1896, с. 98). Аналізовані поетичні твори І. Франка засвідчують варіантні флексії -у/-ую в одній і тій самій поезії в межах одного речення: *Що до людей будить безграничну, чисту любов!* (ЗВН 1887, с. 7), *Немов нечувану якусь, Страшну чи радісну новість Ось-ось почути нам судилось* (ЗВН 1887, с. 197), *От і не дивно, що на тую Дивну, нечувану вість* (ЗВН 1887, с. 209).

3) прикметники середнього роду сучасної твердої групи у формі Н.в та З.в. однини із флексією -е (-є)/-еє. У поетичних творах, які входять до аналізованих видань збірок І. Франка, послідовно репрезентовано вживання стягнених ад'єктивних форм на -е (-є): *людське горе* (ЗВН 1887, с. 9), *небесне лице* (ЗВН 1887, с. 10), *скорбне серце* (ЗВН 1887, с. 18), *щире серце* (ЗВН 1887, с. 24), *нове добро* (ЗВН 1887, с. 68), *давнє горе* (ЗЛ 1896, с. 18) та ін. Проте мова поетичних творів І. Франка засвідчує також і значну кількість прикметників середнього роду нестягненої форми, зокрема у збірці «З вершин і низин» (1887): *ясне небо* (с. 5), *чисте серце* (с. 6), *кипуче море* (с. 28), *єдине віно* (с. 36) тощо. Примітно, що в пізніших збірках І. Франко не відмовляється від ад'єктивів із флексією -еє у збірках «Із днів журби» (1900): *втомлене серце* (с. 3), *кохане лице* (с. 19), *минуле життя* (с. 23); «Semper tiro» (1906): *гуляче юнацтво* (с. 92), *грізне пересердє* (с. 99), *тепле слово* (с. 106); «Давнє і нове» (1911): *ясне небо* (с. 4), *живеє мясо* (с. 11), *людськеє життя* (с. 11, 66) та ін.

У досліджуваних поезіях І. Франка фіксуємо паралельне вживання варіантних флексій -е/-еє у межах одного твору або в межах одного речення: *Сій в щасливий час золоте зерно* (ЗВН 1887, с. 5) / *Се-ж з поту нашого і мук Плило те золотєє жниво* (ЗВН 1887, с. 79); *Коли згадами напїткеть ся На прошле клятеє, страшне*

(ЗВН 1887, с. 237); *Як би само великеє стражданє Могло тебе, Вкраїно, відкупити, Булоб твоє велике пануванє* (ДН 1911, с. 16); *І в намулах огрітих щось новеє, Щось млявеє, м'яке, вохке, слизькеє Ворушить ся* (ДН 1911, с. 23); *Як би ти знав, як много важить слово, Одно сердечне, теплеє слівце!* (СТ 1906, с. 114).

4) прикметники у формі Н.в. та З.в. множини з флексією -і/-ії (-ii), -иї. У сучасній українській мові прикметники в називному та знахідному відмінках множини набувають форми з флексією -і (і): *гарні, сині, безкраї* [14, с. 139]. Нестягнені ж форми прикметників у множині характеризують південно-західні говори [15, с. 204; 18, с. 90], зокрема трапляються в частині карпатських говорів, а також у надсянських та в деяких наддністрянських [18, с. 75; 25, с. 55]. Українські мовознавці кінця ХІХ – початку ХХ ст., зокрема С. Смаль-Стоцький, Є. Тимченко, В. Сімович, вказували на нормативність паралельного використання стягнених та нестягнених форм прикметника у множині [22, с. 81; 21, с. 119; 23, с. 199], що свідчить про тяглість української граматичної традиції впродовж століть та відбиває загальні тенденції нормування літературної мови того періоду.

Аналізуючи досліджувані поетичні твори І. Франка, виявляємо прикметники в називному та знахідному відмінках множини із флексіями -і / -ії (-ii), -иї. Зокрема, у поезіях фіксуємо наявність стягнених прикметникових форм у формі множини із флексією -і: *запахуці* (ЗВН 1887, с. 3), *дрібні* (ЗВН 1887, с. 3), *чорні* (ЗЛ 1896, с. 33, 49), *великі* (МІ 1898, с. 44), *власні* (ІДЖ 1900, с. 15), *блискучі* (СТ 1906, с. 18), *сині* (СТ 1906, с. 29), *старі* (ДН 1911, с. 4 5) тощо. Однак в аналізованих поетичних творах засвідчено також і нестягнені прикметникові форми. Варіантна флексія -ії (графічно також й -ii), що походить із давньої форми повних прикметників чоловічого роду із флексією -иї [15, с. 204], яку репрезентують граматики С. Смаль-Стоцького [22, с. 81-82] та Є. Тимченка [21, с. 118-119], найбільш широко представлена в збірках І. Франка: – «З вершин і низин» (1887): *сильнії* (с. 6), *вольнії* (с. 6), *поганії, болотянії дні* (с. 10), *оловянії* (с. 13), *віковії* (с. 15), *веснянії* (с. 16) та ін.; – «Мій Ізмарагд» (1898): *золотії* (с. 30), *дивнії* (с. 43), *безмізкії* (с. 43), *безоружнії* (с. 45), *добрії* (с. 74), та ін.; – «Semper tiro» (1906): *побіднії* (с. 11), *блискучії* (с. 16), *гидкії* (с. 17), *старії* (с. 21), *безліснії* (с. 30), *заціплії* (с. 80) та ін.; – «Давнє та нове» (1911): *втішнії* (с. 3), *земнії* (с. 4), *сільськії* (с. 5), *гіркії* (с. 5), *яснії* (с. 5), *старії* (с. 10), *золотії* (с. 33) тощо. Незначну кількість цих прикметникових форм зафіксовано в поетич-

них творах із збірки «Зів'яле листе» (1896): *вбогії* (с. 38), *чорнії* (с. 46, 49), *золотії* (с. 63), *довгії* (с. 101) та в поезіях із збірки «Із днів журби» (1900): *слабії* (с. 35), *старії* (с. 47), *добрії* (с. 61), *співучії* (с. 54; 55), *блискучії* (с. 56).

Особливістю поетичних творів І. Франка, які опубліковані у виданні «Із днів журби» (1900), є вживання давньої форми прикметника у множині з флексією *-иї* (за аналогією до твердої групи: *гарні*←*гарнії* [23, с. 55]: *ситиї* (с. 3), *вродистий* (с. 14), *блудний* (с. 15), *безмежний* (с. 48), *буденний* (с. 63). Такі ад'єктивні форми фіксуємо у низці південно-західних говорів, зокрема у говорі батюків [25, с. 53], у говорах галицьких лемків [17, с. 259], у говірках Львівщини.

Поезії І. Франка засвідчують паралельне використання стягнених та нестягнених прикметникових форм у називному та знахідному відмінках множини в межах одного речення: *Ні понівськїй тортури, Ні арештів царських мури, Ані війська муштровані, Ні гармати лапшовані, Ні шпівонів ремесло* *В грїб его ще не звело* (ЗВН 1887, с. 1), *Оживає розриває Пути зимовїї, Обновляєсь в свіжїї сили Й свіжїї надїї* (ЗВН 1887, с. 8), *Що други й недруги Гнівнїї та сердитї І нас і нашу мисль І діло те кличуть* (ЗВН 1887, с. 68), *Малїї дїтваки Обдерті, босї, – залюбки До него бігали* (ЗВН 1887, с. 96), *От дивнї божїї діла!* (ЗВН 1887, с. 229); *Тайком день у день біля нори клав невеличкї божеськїї жертви* (ДН 1911, с. 87); *Носила одїж грубу, шерстяну і кістяні тіснїї черевики!* (ДН 1911, с. 106) тощо. На нашу думку, таке нагромадження ад'єктивів зазначеної форми свідчить про те, що І. Франко рівноцінно використовував обидві варіантні флексії.

Часто наявність нестягнених прикметникових форм зумовлена римуванням (*молодїї – надїї, надїї – запашиїї, мрії – камянїї*): *І мало лунуть, марно гинуть Літа найкрасиї, молодїї Ти памятник живий, небого, На гробї власної надїї* (ЗЛ 1896, с. 32), *Забрала всі мрії. Всї втіхи, надїї, Як весна бере с собою Квіти запашиїї* (ЗЛ 1896, с. 51); *Многї давнї мрії Зробились дійснїстю, та се село Слова ті прилягли мов плити камянїї* (ІДЖ 1900, с. 33) тощо. Уживання нестягнених прикметникових форм зумовлене стилістичним навантаженням, а також ритмомелодикою вірша.

2. Короткі форми прикметників. Сучасна українська мова успадкувала від української мови XIV–XVII ст. дві прикметникові форми – іменну (членну, коротку) та займенникову (нечленну, повну). Іменні прикметники – це «первісний тип ад'єктивних лексичних одиниць, що виділились у праслов'янській мові з класу імен за

атрибутивною функцією й характеризувалися повною іменною парадигмою, форми якої мали статус синтаксично вмовтивованих» [19, с. 169]. Про це свідчать староукраїнські пам'ятки, а також пам'ятки української мови XVI–XVIII ст. [16, с. 273–299]. Первісно ці ад'єктиви змінювались за родами та числами; їх відмінковій системі були властиві такі ж закінчення, як іменникам *-ō/-jō* (чоловічий та середній роди) та *-ā/-jā* (жіночий) рід. Українські граматисти кінця XIX – початку XX ст. зауважили, що «іменна деклінація за часи прадавні вже вийшла з ужитку, замінившись займенниковою, але багато форм її залишилося в язиці і вживає ся або як прикметники, або як прислівники» [21, с. 116], натомість залишки «іменникової відміни прикметників» можуть вживатися «невідмінно» як присудки, або у присудковому значенні: *рад (тобі), повинен (зробити); будь здоров, (я їхати) готов* [22, с. 82; 23, с. 200]. У сучасній українській мові в системі категоріальних форм ад'єктива існує група коротких (нечленних) прикметників, яка структурно-функціонально відособлена від повних та вживається обмежено. У коротких прикметниках відсутня відмінкова парадигма (функціонують тільки у формі називного (знахідного) відмінка однини чоловічого роду), але збереглися родові та числові показники: *рад, рада, раде, раді* [2, с. 137; 24, с. 265–266], проте можуть вживатися й у повній формі: *певний – певен, ласкавий – ласкав, винний – винен* [14, с. 134]. У сучасній українській літературній мові ці прикметники виступають допоміжними компонентами у структурі складеного дієслівного присудка. Натомість «функція означення у нечленних прикметниках, яка для повних прикметників є первинною, кваліфікуючою» – спорадична [2, с. 137]. Однак, як зауважує Ю. Шевельов, «короткі прикметники в сучасній мові – пережиткова категорія» [24, с. 266].

У досліджуваних поетичних творах І. Франка виявляємо короткі ад'єктивні форми:

1) у ролі складеного дієслівного присудка. До прикладу: *Я ваш брат, я для вас рад жити, серця свого кровю рад ваше горе змити* (ЗВН 1887, с. 20); *Готов був всякий цілій землі і небесам кричать* (ЗВН 1887, с. 219); *А ти не рад листків тих скошувати* (СТ 1906, с. 105); *Доместіко! Тебе я все співать готов* (ДН 1911, с. 107);

2) у ролі складеного іменного присудка, напр.: *Той увесь вік щасливий і здоров і гарний, гарний буде* (ЗВН 1887, с. 74); *Та ні, Бог ласкав!* (ЗВН 1887, с. 226); *Він здоров тепер* (МІ 1898, с. 155); *Але сам повен злови* (ДН 1911, с. 33); *Я готов на смерть* (ДН 1911, с. 81); пор.: *Старий, ти*

чого похнютивсь? Не **радий** із щастя мого? (МІ 1898, с. 96).

Короткі прикметники фіксує і «Словар української мови» за редакцією Б. Грінченка, подекуди як компонент складеного дієслівного чи складеного іменного присудка: *рад, да, -де = радий: Хто **рад** обіцяти, той не має охоти дати* [26: 4, с. 1], *здоров, здоровий, -а, -е* [26: 2, с. 146], *ласкавий, ласкав, -а, -е: Та встань, **будь ласкав**, пане свату!* [26: 2, с. 235], *повен, -вна, -не = повний* [26: 3, с. 209]. Аналізовані ад'єктивні форми збережені в основному в діалектах південно-західного наріччя [27, с. 45], зокрема їх засвідчують говірки Закарпаття в деяких прикметниках чоловічого роду типу *голоден, повен, годен, рад, здоров* [17, с. 251], а також на Бойківщині [27, с. 47] та Лемківщині [27, с. 46; 17, с. 250].

Висновки й перспективи дослідження. Отже, у досліджуваних поетичних творах

І. Франка виявлено короткі ад'єктивні форми, однак засвідчено також і вживання повних форм. Серед останніх зафіксовано стягнені/нестягнені форми. Зокрема, це прикметники жіночого роду з флексією *-а /-ая (-яя), -у (-ю)/-ую (-юю)*, середнього роду з флексією *-е (-є)/-еє* в однині, а також прикметники з флексією *-і/-ії (-ii), -иї* в множині. В усіх аналізованих збірках І. Франка простежуємо нанизування стягнених та нестягнених форм прикметників у межах одного речення/однієї поезії, однак подекуди наявність нестягнених форм зумовлено римою чи ритмомелодикою тексту.

Глибше досліджуючи повні і короткі форми прикметників, а також стягнені/нестягнені форми прозових творів Івана Франка та інших письменників того часу, можемо простежити закономірності вживання прикметникових форм у художньому стилі кінця ХІХ – початку ХХ століття й творення літературної мови того часу.

ДЖЕРЕЛА МАТЕРІАЛУ ТА ЇХНІ УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- БР 1876** – Франко І. Баляди и рассказы. Львів: Зъ друкарнѣ Товариства имени Шевченка, 1876. 32 с.
ДН 1911 – Франко І. Давнє й нове. Друге побільшене виданє збірки Мій «Ізмарагд». Львів: Накладом українсько-руської видавничої спілки, 1911. 263 с.
ЗВН 1887 – Франко І. З вершин і низин: Збірник поезій. Львів: [Б.в.], 1887. 251 с.
ЗВН 1893 – Франко І. З вершин і низин: Збірник поезій. Друге, доповн. виданє. Львів, накладом Ольги Франко, 1893. 468 с.
ЗЛ 1896 – Франко І. Зівяле листе. Лірична драма. Львів: З друкарні Інст. Ставропігійського, 1896. 112 с.
ЗЛ 1911 – Франко І. Зівяле листе. Лірична драма. Друге виданє. Київ: Друкарня «С.В. Кульженко», 1911. 109 с.
ІДЖ 1900 – Франко І. Із днів журби: поезії. Львів: З друкарні В. Шийковського, 1900. 127 с.
ІЛМ 1914 – Франко І. Із літ моєї молодости. Збірка поезій Івана Франка з п'ятиліття 1874–1878. Львів, 1914. 126 с.
МІ 1898 – Франко І. Мій Ізмарагд: поезії. Львів: З друкарні нар. ст. Манецкого і Спілки під зарядом В. Годака, 1898. 174 с.
ST 1906 – Франко І. Semper tiro: Збірка поезій. Львів: накладом україн.-руської видавничої спілки, 1906. 135 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- Горпинич В. Морфологія української мови. Київ: ВЦ «Академія», 2004. 336 с.
- Безпояско О. К. Прикметник. Безпояско О. К., Городенська К. Г., Русанівський В. М. *Граматика української мови. Морфологія*. Київ: Либідь, 1993. С. 93–141.
- Городенська К. Морфологія в контексті академічної лінгвоукраїніки. *Українська мова*. 2018. №4. С. 3–21. URL: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmova/4_18/3.pdf (дата звернення: 10.08.2025).
- Вихованець І. Прикметник. *Граматика сучасної української літературної мови. Морфологія* / за ред. К.Г. Городенської. К.: Видавничий дім Д. Бураго, 2017. С. 259–305.
- Вихованець І., Городенська К. Теоретична морфологія української мови: монографія. Київ: Пульсари, 2004. С. 147.
- Грищенко А. П. Прикметник в українській мові. Київ: Наукова думка, 1978. 207 с.
- Доленко М. Т. Складні прикметники в сучасній українській літературній мові: дис... канд. філол. наук. Львів, 1953. 393 с.
- Костусяк Н. Категорія ступенів порівняння прикметників і прислівників: монографія / відп. ред. І. Р. Вихованець. Луцьк: РВВ «Вежа» ВДУ ім. Лесі Українки, 2002. 180 с.
- Матвіяс І. Курс сучасної української літературної мови. Морфологія. К.: Радянська школа, 1962. 164 с.
- Микитюк О. Р. Український прикметник як стрижень національної картини. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер.: Філологічні науки*. 2014. Вип. 3. С. 138–146. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nzbdpufn_2014_3_19 (дата звернення 10.08.2025).

11. Козелко І. Р. Становлення терміносистем прикметника і прислівника та нормалізація фахових назв (за матеріалами українських граматик кінця XIX– початку XX ст.). *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. Острог: Вид-во НаУОА, 2018. Вип. 4(72), грудень. С. 103.
12. Рудь О.М. Складні прикметники поетичної мови XX століття: монографія. Суми: СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2020. 248 с.
13. Поліщук О. Індивідуально-авторські прикметники-композиції у поетичному лексиконі XX століття. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія: Філологічна*. 2008. Вип. 10. С. 109–115.
14. Український правопис. Київ: Наукова думка, 2019. 391 с.
15. Бевзенко С. П. Історична морфологія української мови (Нариси із словозміни та словотвору). Ужгород: Закарпатське обласне видавництво, 1960. 416 с.
16. Самійленко С. П. Прикметник. *Безпалько О.П., Бойчук М.К., Жовтобрюх М.А., Самійленко С.П., Тараненко І.Й. Історична грамати́ка української мови*. Київ: Радянська школа, 1962. С. 273–299.
17. Панькевич І. Українські говори Підкарпатської Русі і сумежних областей. Частина І. Звучня і морфологія. Прага, 1938. 550 с. Прага, 1938. 555 с.
18. Матвіяс І. Українська мова і її говори. К.: Наукова думка, 1990. 164 с.
19. Сарікова І. М. Форми називного-знахідного відмінків однини прикметників у пам'ятках Середньої Наддніпрянщини XVII–XVIII ст. *Волинь–Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, 2013. №24. С. 168–179.
20. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови / перекл. з англ.: С. Вакуленка, А. Даниленка; ред. Л. Ушкалов. Харків: Вид-во «Акта» 2002. 1054 с.
21. Тимченко Є. Українська грамати́ка. 2-ге вид. Київ: Друкарня Ун-ту св. Володимира Акц. Т-ва друк. і видавн. діла, 1917. 168 с.
22. Смаль-Стоцький С., Гартнер Ф. Грамати́ка руської мови. Вид. 3. Відень, 1914. 202 с.
23. Сімович В. Грамати́ка української мови для самовчання та в допомогу шкільній науці. Друге видання з одмінами й додатками. Київ–Ляйпціґ: Українська накладня, 1919. 584 с.
24. Шевельов Ю. Нарис сучасної української літературної мови та інші лінгвістичні студії (1947–1953 рр.) / упорядк.: Л. Белея, Л. Нуждак. Київ: Темпора, 2012. 664 с.
25. Верхратський І. Говір батюків. *Збірник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка*. Т. 15. Львів, 1912. 308 с.
26. Словарь української мови. Упор. Б. Грінченко. Т. 1–4. Київ, 1907–1909.
27. Прилипко Н. П. Нечленні (якісні) прикметники в діалектах української мови. *Територіальні діалекти і власні назви*. Київ: Наукова думка, 1965. С. 44–51.

Дата першого надходження рукопису до видання: 24.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 30.12.2025